

Добрунова Людмила Едуардівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та історії,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця,
61166, м. Харків, проспект Науки, 9А,
<https://orcid.org/0000-0002-1222-4082>

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В ЕПОХУ ВЕЛИКИХ ДАНИХ

Анотація. Сучасний розвиток історичної науки тісно пов'язаний із впровадженням цифрових технологій, які істотно змінюють підходи до вивчення джерельної бази Української революції 1917–1921 рр. Традиційні методи джерелознавчого аналізу доповнюються можливостями цифрової гуманітаристики, що дає змогу по-новому працювати з великими масивами історичної інформації. Особливої ваги набуває використання технологій великих даних, електронних архівів, цифрових бібліотек, баз даних, геоінформаційних систем, інструментів текстового аналізу та елементів штучного інтелекту, які значно розширюють можливості пошуку, систематизації й інтерпретації документальних матеріалів.

У дослідженні Української революції цифрові інструменти сприяють не лише кількісному розширенню джерельної бази, а і якісному переосмисленню історичного матеріалу. Архівні документи, періодичні видання, мемуари, листування, візуальні джерела, картографічні матеріали та статистичні дані можуть комплексно аналізуватися, у взаємозв'язку та з урахуванням міждисциплінарних підходів. Це дає змогу глибше простежити політичні, соціальні й культурні процеси революційної доби, виявити нові зв'язки між подіями та уточнити усталені історіографічні висновки.

Обґрунтовано, що цифрова трансформація методології дослідження джерельної бази Української революції формує нову дослідницьку парадигму, у межах якої історик є не лише інтерпретатором фактів, а й аналітиком складних інформаційних ресурсів. Використання технологій великих даних сприяє глибшій реконструкції історичних процесів, виявленню прихованих закономірностей і ціліснішому осмисленню подій 1917–1921 рр., що створює нові перспективи для розвитку сучасної історичної науки.

Цифровізація історичних досліджень зумовлює низку методологічних викликів. Йдеться насамперед про необхідність критичної перевірки оцифрованих джерел, оцінювання їхньої повноти, достовірності та репрезентативності. Важливим залишається питання впливу алгоритмів на інтерпретацію даних, оскільки автоматизований аналіз не може повністю замінити фахову історичну критику джерела. Відповідно, особливо

актуальним є поєднання класичних принципів історичного джерелознавства з новітніми цифровими методами, що забезпечує наукову виваженість і достовірність результатів.

Ключові слова: Українська революція, джерельна база, цифрова гуманітаристика, великі дані, цифрові архіви, історичне джерелознавство, цифровізація, методологія історичних досліджень.

Dobrunova Liudmyla, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology and History, Educational and Scientific Institute of International Relations, Kharkiv National University of Economics named after Semyon Kuznets, 61166, Kharkiv, Nauky Ave., 9A, <https://orcid.org/0000-0002-1222-4082>

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE RESEARCH METHODOLOGY FOR THE SOURCE BASE OF THE UKRAINIAN REVOLUTION IN THE BIG DATA ERA

Abstract. The current development of historical scholarship is closely linked to the adoption of digital technologies, which are significantly changing approaches to the study of the source base of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. Traditional methods of source analysis are being supplemented by the capabilities of digital humanities, allowing for new ways of working with large arrays of historical information. Of particular importance is the use of big data technologies, electronic archives, digital libraries, databases, geographic information systems, text analysis tools, and elements of artificial intelligence, which significantly expand the possibilities for searching, systematizing, and interpreting documentary materials.

In the study of the Ukrainian Revolution, digital tools contribute not only to the quantitative expansion of the source base but also to a qualitative reinterpretation of historical material. Archival documents, periodicals, memoirs, correspondence, photographic sources, cartographic materials, and statistical data can be analyzed comprehensively, in context, and with an interdisciplinary approach. This allows for a deeper exploration of the political, social, and cultural processes of the revolutionary era, the identification of new connections between events, and the refinement of established historiographical conclusions.

It is argued that the digital transformation of the methodology for researching the source base of the Ukrainian Revolution forms a new research paradigm, within which the historian acts not only as an interpreter of facts but also as an analyst of complex information resources. The use of big data technologies facilitates a deeper reconstruction of historical processes, the identification of hidden patterns, and a more comprehensive understanding of the events of 1917–1921, opening new perspectives for the development of modern historical science.

At the same time, the digitization of historical research also presents a number of methodological challenges. This primarily concerns the need for critical examination of digitized sources and an assessment of their completeness, authenticity, and representativeness. The issue of algorithms' influence on data

interpretation also remains important, as automated analysis cannot fully replace professional historical source criticism. This is precisely why combining the classical principles of historical source studies with the latest digital methods is particularly relevant, ensuring the scientific soundness and reliability of results.

Keywords: Ukrainian Revolution, source base, digital humanities, big data, digital archives, historical source studies, digitization, methodology of historical research.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій історична наука зазнає глибокої методологічної трансформації, що зумовлює переосмислення традиційних підходів до виявлення, систематизації, аналізу та інтерпретації історичних джерел. Особливої актуальності ця проблема набуває в дослідженні Української революції 1917–1921 рр. – одного з важливих і водночас складних періодів національного державотворення, джерельна база якого характеризується значним обсягом, різноманітністю, багатомовністю, територіальною розпорошеністю та тривалим перебуванням значної частини документів у закритих або малодоступних архівних фондах. Архівні матеріали, урядові акти, дипломатичне листування, періодичні видання, мемуаристика, усноісторичні свідчення, картографічні джерела, фотодокументи та статистичні масиви потребують не лише класичної джерелознавчої критики, але й нових підходів до їх комплексного опрацювання в умовах цифрового середовища.

Оцифрування архівних фондів, створення електронних бібліотек, цифрових колекцій, спеціалізованих баз даних, геоінформаційних систем (далі – GIS), інструментів мережевого аналізу, текстового майнінгу та технологій великих даних суттєво розширює можливості історика, дозволяючи працювати не лише з окремим документом, а й із масштабними інформаційними масивами, виявляти приховані зв'язки між подіями, персоналіями та інституціями, а також моделювати складні історичні процеси. Водночас цифровізація не означає заміну традиційного джерелознавства, а передбачає його методологічне розширення, оскільки автоматизований аналіз, алгоритмічна обробка текстів та цифрова репрезентація історичних процесів потребують такої ж ретельної верифікації, критики походження, автентичності та репрезентативності джерел, як класичні архівні матеріали.

Проблема полягає в тому, що сучасна історична наука ще не виробила цілісної методологічної моделі інтеграції цифрових інструментів у дослідження джерельної бази Української революції. Попри активний розвиток цифрової гуманітаристики, значна частина досліджень залишається в межах традиційного описового аналізу, тоді як потенціал великих даних, цифрових архівів та міждисциплінарних підходів використовується недостатньо. Це зумовлює необхідність наукового осмислення цифрової трансформації джерелознавства як важливої умови для поглиблення історичних студій, уточнення історіографічних підходів та формування нових перспектив реконструкції подій Української революції 1917–1921 рр. в умовах сучасної інформаційної епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній історіографії проблема цифрової трансформації методології дослідження джерельної бази Української революції 1917–1921 рр. все активніше осмислюється в контексті поєднання традиційного джерелознавства з інструментами цифрової гуманітаристики. Зокрема, методологічні аспекти інтеграції цифрових джерел у класичні історичні підходи розкривають О. Баженов, А. Глушковецький та В. Газін, акцентуючи на необхідності поєднання критики джерел із сучасними цифровими технологіями аналізу інформації [1]. Масив наукових праць і джерел, присвячених революційним подіям (1917–1921), систематизують у своїй монографії Т. Добко та О. Дуднік [2]. Теоретичні засади цифрової гуманітаристики висвітлюють В. Атаманчук [3], Г. Папакін [4], Ю. Святець [5], які аналізують феномен «цифрового повороту» в історичній науці, особливості використання цифрових джерел та нові дослідницькі практики істориків. Питання функціонування електронних архівних ресурсів і цифрових архівів як джерел історичної інформації розглядають О. Левчук [6] та Л. Філіпова [7], підкреслюючи значення відкритого доступу до документальної спадщини для розширення дослідницьких можливостей.

У сукупності ці праці формують теоретико-методологічне підґрунтя для переосмислення джерельної бази Української революції в умовах епохи великих даних, але потребують подальшого поглиблення в аспекті комплексного застосування цифрових інструментів для реконструкції революційних процесів 1917–1921 рр.

Попри значну кількість праць, присвячених Українській революції 1917–1921 рр. та розвитку цифрової гуманітаристики, недостатньо дослідженим залишається питання комплексного застосування цифрових технологій у вивченні джерельної бази революційної доби. Насамперед ідеться про відсутність цілісного методологічного підходу до використання великих даних, електронних архівів, геоінформаційних систем, цифрових карт і платформ візуалізації для пошуку, систематизації, критичного аналізу та інтерпретації історичних джерел. Дискусійними залишаються питання автентичності цифрових копій документів, репрезентативності сформованих електронних масивів та збереження принципів класичної джерелознавчої критики в умовах цифрового середовища. Недостатньо розробленим є також використання цифрових інструментів для реконструкції регіональних особливостей революційних процесів і виявлення міжджерельних зв'язків.

Наукова новизна статті полягає в комплексному поєднанні традиційних джерелознавчих підходів із можливостями цифрової гуманітаристики в дослідженні Української революції 1917–1921 рр. Обґрунтовано потенціал цифрових платформ, баз даних, електронних архівів і засобів візуалізації історичної інформації як інструментів не лише пошуку та накопичення джерел, а і їх критичного аналізу й наукової інтерпретації. У статті уточнено методологічні засади роботи з цифровими джерелами, акцентовано на необхідності поєднання цифрових інструментів із принципами класичної джерелознавчої критики та окреслено перспективи подальшого розвитку досліджень Української революції в умовах епохи великих даних.

Мета статті полягає у виявленні впливу цифрових технологій і великих даних на трансформацію методології вивчення джерельної бази Української революції 1917–1921 рр., а також у визначенні можливостей і обмежень застосування цифрових інструментів у пошуку, систематизації, джерелознавчій критиці та інтерпретації історичних матеріалів.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

1) проаналізувати основні цифрові технології та інструменти великих даних, що використовуються в сучасних історичних дослідженнях, зокрема в процесі вивчення джерельної бази Української революції 1917–1921 рр.;

2) визначити можливості цифрових платформ, електронних архівів, баз даних, геоінформаційних систем та засобів візуалізації для пошуку, систематизації й критичного аналізу історичних джерел;

3) схарактеризувати методологічні виклики цифровізації історичних досліджень, зокрема питання автентичності, репрезентативності, повноти джерельної бази та необхідності збереження принципів джерелознавчої критики в умовах цифрової трансформації науки.

Виклад основного матеріалу. Зі здобуттям незалежності України вітчизняна історична наука позбулася ідеологічного диктату й поступово повернулася до національних традицій осмислення минулого, що дало змогу по-новому інтерпретувати події Української революції 1917–1921 рр. Сучасний етап дослідження характеризується прагненням до комплексного аналізу історичного процесу в усій його суперечливості, багатовимірності та джерельній повноті. Відповідно, вивчення революційної доби поступово виходить за межі традиційного архівознавчого підходу та інтегрує інструменти цифрової гуманітаристики, що суттєво трансформує методологію історичного пізнання.

Сьогодні дослідникам доступний значний масив архівних матеріалів, більшість з яких тривалий час залишалася малодоступною або повністю закритою для наукового опрацювання. Активне оцифрування архівних фондів, періодичних видань, мемуарної літератури, фотодокументів, картографічних матеріалів, урядових актів, дипломатичного листування та усноісторичних свідчень значно розширює можливості наукового пошуку. Такий різновидовий комплекс джерел потребує не лише традиційної джерелознавчої критики, а й нових технологій систематизації, аналізу та візуалізації інформації.

У цьому контексті, як слушно зазначає В. Атаманчук, цифрова гуманітаристика формує нову дослідницьку парадигму, у межах якої історик працює не лише з окремим документом, а й з великими масивами структурованих даних, використовуючи цифрові інструменти аналізу, моделювання та репрезентації історичних процесів [3, с. 6]. Йдеться не просто про технічне оцифрування джерел, а про якісну зміну дослідницького мислення, де цифрові ресурси стають повноцінним елементом наукової інтерпретації.

Важливим етапом цієї трансформації став так званий «цифровий поворот» у джерелознавстві, що, за визначенням Г. Папакіна, передбачає переосмислення самого поняття історичного джерела в умовах цифрового середовища. Електронні каталоги, цифрові колекції, оцифровані документи та born-digital archives не лише розширюють доступ до джерельної бази, а й змінюють сам характер історичного дослідження [4]. Водночас цифровізація не усуває потреби в критичній перевірці інформації: навпаки, питання автентичності, походження, повноти та контексту документа посідають важливе місце в дослідницькому процесі. Науковці справедливо наголошують на необхідності органічного поєднання традиційної джерелознавчої критики з сучасними цифровими методами аналізу [1]. На нашу думку, цифрове середовище не спрощує дослідницьку діяльність історика, а швидше ускладнює її, оскільки потребує одночасного застосування класичних принципів джерелознавчого аналізу та опанування сучасних аналітичних цифрових інструментів. Поєднання критичного мислення з можливостями цифрової обробки даних формує новий тип історичного дослідження, у якому достовірність результату залежить не від кількості доступних джерел, а від якості їхньої наукової інтерпретації.

Такі зміни безпосередньо впливають не лише на наукові дослідження, а й на освітній процес, зокрема на викладання історії Української революції 1917–1921 рр. У сучасній історичній освіті цифровізація сприяє переходу від репродуктивного засвоєння фактів до аналітичного осмислення історичних процесів. Як підкреслюють дослідники [8], використання інтерактивних карт, цифрових таймлайнів, візуалізації статистичних даних, електронних архівів і мультимедійних платформ значно підвищує рівень історичної компетентності здобувачів освіти. Крім того, в умовах глобалізації історична освіта має поєднувати національний контекст із сучасними технологічними можливостями доступу до джерел [9]. Водночас важливо, щоб цифрові засоби не перетворювали навчання лише на візуально привабливу форму подання матеріалу, а забезпечували розвиток навичок критичного аналізу та самостійної роботи з джерелами. Через таку інтеграцію цифрових ресурсів освітній процес сприяє формуванню не лише знань про минуле, а й історичного мислення як важливої частини громадянської свідомості.

Без сумніву, розвиток цифрових практик в історичній науці потребує врахування міжнародного досвіду. Науковці стверджують, що проблеми доступності born-digital та digitized archives мають глобальний характер [10, с. 12; 11, с. 289]. Йдеться не лише про технічне збереження цифрових документів, а й про питання метаданих, стандартизації опису, довготривалого зберігання та відкритого доступу до архівних ресурсів. Не можна не погодитися з думкою Г. Загсми (G. Zaagsma), який звертає увагу на політичний вимір цифровізації, підкреслюючи, що процес оцифрування завжди супроводжується відбором, інтерпретацією та певною політикою пам'яті, а отже, вимагає особливої наукової відповідальності [12, с. 842]. У контексті дослідження Української революції це має принципове значення, оскільки вибір документів для оцифрування безпосередньо впливає на

формування історичного нарративу та суспільної пам'яті. З огляду на це, цифровізацію варто розглядати не лише як технічний процес, а і як відповідальну наукову практику, що потребує чітких критеріїв відбору, фахової експертизи та усвідомлення її впливу на сучасне розуміння минулого.

Сучасне джерелознавство набуває виразно міждисциплінарного характеру, що зумовлено самою природою цифрової трансформації історичної науки. Дослідження джерельної бази Української революції 1917–1921 рр. сьогодні передбачає не лише класичне археографічне опрацювання архівних матеріалів, а й використання інструментів цифрової гуманітаристики, статистичного аналізу, GIS, мережевого аналізу та технологій штучного інтелекту. Унаслідок цього історик дедалі частіше працює на перетині історії, архівознавства, документознавства, інформатики та аналітики великих даних.

У науковій доповіді В. Кременя та інших дослідників міждисциплінарність визначається як один із ключових напрямів цифровізації сучасної науки й освіти поряд із розвитком штучного інтелекту, хмароорієнтованих середовищ і цифрових платформ. Автори наголошують, що ефективна цифрова трансформація неможлива без інтеграції гуманітарного знання з технічними й аналітичними інструментами [13]. Це положення безпосередньо стосується й історичного джерелознавства, оскільки великі масиви документів доби Української революції – архівні фонди, преса, мемуари, статистичні звіти, картографічні матеріали – потребують не лише традиційної критики джерел, а й цифрової систематизації, візуалізації та алгоритмічного аналізу.

Не менш важливим складником цього процесу є бібліографічний напрям, який забезпечує систематизацію наукового доробку та орієнтацію в масиві джерел і літератури. Показовою у цьому сенсі є монографія Т. Добко та О. Дудніка «Українська революція (1917–1921) у бібліографічних покажчиках», що демонструє масштаб наукової репрезентації революційної тематики та дозволяє простежити еволюцію історіографічних підходів до її вивчення. Бібліографічні покажчики є не лише інструментом пошуку літератури, а й важливим засобом реконструкції наукового дискурсу, оскільки дають змогу виявити основні напрями досліджень, проблемні лакуни та перспективні вектори подальших студій [2].

Сучасні трансформації бібліографічної діяльності бібліотек значно розширили межі традиційного бібліографічного обслуговування завдяки активному залученню електронних ресурсів локального й віддаленого доступу. Це створило нові можливості оперативного дистанційного забезпечення користувачів не лише бібліографічною та реферативною, а й повнотекстовою інформацією. В умовах зростання інформаційних потоків бібліографічний покажчик залишається одним із найефективніших засобів тематичного пошуку, оскільки забезпечує комплексне, систематизоване й узагальнене представлення джерел, сприяючи глибшому науковому осмисленню подій Української революції 1917–1921 рр.

Таким чином, міждисциплінарність стає не додатковою характеристикою, а методологічною основою сучасного дослідження

джерельної бази Української революції. Вона забезпечує можливість комплексної реконструкції історичних процесів, виявлення прихованих зв'язків між подіями, персоналіями та регіональними осередками революційного руху, формуючи новий тип історичного дослідження, у якому традиційне джерелознавство органічно поєднується з цифровими технологіями аналізу великих даних.

Особливу роль у цьому процесі відіграють електронні архівні ресурси, які суттєво розширюють можливості доступу до історичних джерел та змінюють саму логіку наукового пошуку. Як слушно зазначає О. Левчук, архівні електронні інформаційні ресурси сьогодні є не лише допоміжним інструментом пошуку, а й самостійним джерелом історичної інформації, що забезпечує оперативне опрацювання значних масивів документів [6, с. 67]. Це питання набуває особливої ваги у контексті дослідження подій 1917–1921 рр., джерельний комплекс яких характеризується просторовою розпорошеністю, структурною неоднорідністю та тривалими обмеженнями доступу до значної частини матеріалів.

Нині дослідникам відкрито широкий спектр цифрових ресурсів, що містять матеріали з історії національно-визвольного руху, політичних репресій та формування української державності. Зокрема, вагоме значення мають онлайн-бази даних проєкту «Реабілітовані історією», зокрема «Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні», який охоплює понад 200 тисяч осіб за 1920–1990 рр., а також науково-документальний журнал «З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ». Важливим доповненням є Відкритий архів Інституту історії церкви Українського Католицького університету, що містить масштабну базу усноісторичних матеріалів, документів, фотографій та відеоінтерв'ю, які дозволяють реконструювати суспільно-політичні процеси першої половини ХХ ст.

Для систематизації основних електронних архівних платформ і цифрових колекцій, що формують сучасну джерельну базу дослідження Української революції 1917–1921 рр., доцільно узагальнити їх у вигляді таблиці. Це дозволяє наочно простежити змістове наповнення окремих ресурсів, їх функціональне призначення та наукове значення для реконструкції державотворчих процесів, діяльності політичних діячів, суспільних трансформацій і національно-визвольної боротьби. Представлені цифрові ресурси демонструють, що сучасне історичне дослідження ґрунтується на відкритих електронних архівах, які забезпечують оперативний доступ до документів і створюють нові можливості для міждисциплінарного аналізу, верифікації фактів та поглибленого осмислення подій революційної доби (табл. 1).

Таблиця 1

**Цифрові інформаційні ресурси для дослідження джерельної бази
Української революції 1917–1921 рр.**

Інтерактивна платформа / ресурс	Основне змістове наповнення	Методологічне значення для дослідження джерельної бази Української революції
Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), проєкт «Українська революція: архівні хроніки» (https://tsdavo.gov.ua/)	Архівні документи про діяльність Центральної Ради, урядів УНР, проголошення незалежності, військові події, міжнародне становище України; онлайн-виставки, електронні добірки документів	Є одним з основних джерел для вивчення державотворчих процесів Української революції та офіційного документального підтвердження подій
Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України (СЗР України) (https://szru.gov.ua)	Майже 350 розсекречених документів УНР: дипломатичні папери, накази, листи, резолюції, фотографії; тритомник «Діяльність УНР 1920–1930 років...»	Дозволяє досліджувати зовнішньополітичну діяльність УНР та подальшу боротьбу української політичної еміграції
Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) (https://tsdahou.archives.gov.ua)	Документи української еміграції; онлайн-виставки про Крути, Соборність, революційні події 1918 р.; персональні виставки про М. Грушевського, С. Петлюру та ін.	Висвітлює міжнародний і персональний вимір Української революції, зберігає джерела про діячів національно-визвольного руху
Відкритий архів Інституту історії церкви УКУ (ichistory.org.ua)	База даних про священників до і після 1945 р.; понад 2000 інтерв'ю, 100 відеоінтерв'ю, 5000 фотографій і 5000 документів	Розширює можливості дослідження суспільно-релігійного життя та ролі духовенства в національно-визвольних процесах
Реабілітовані історією (www.reabit.org.ua)	Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби (1920–1990 рр.) на понад 200 тис. осіб; друковані регіональні видання; науково-документальний журнал «З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ»	Дозволяє простежити долі учасників визвольного руху, репресованих діячів та відновити персоніфіковану історію революційної доби
AIC LIBRARIA (libraria.ua)	Понад 800 тис. сторінок більш як 400 періодичних видань початку ХХ ст.; цифрові копії та розпізнані тексти	Забезпечує доступ до періодики як важливого джерела суспільно-політичної думки, публіцистики та щоденного відображення революційних подій

Інтерактивна платформа / ресурс	Основне змістове наповнення	Методологічне значення для дослідження джерельної бази Української революції
Europeana (https://www.europeana.eu/en)	Європейські цифрові колекції архівних документів, фотографій, листів, карт, газет, мемуарів	Дозволяє порівнювати українські події 1917–1921 рр. у загальноєвропейському контексті та залучати міжнародні джерела
World Digital Library (https://www.loc.gov/collect/world-digital-library/about-this-collection/)	Оцифровані історичні документи, рукописи, карти, дипломатичні матеріали, світові архівні колекції	Сприяє розширенню джерельної бази завдяки міжнародним архівам та міждержавному порівняльному аналізу
Internet Archive (https://archive.org/)	Цифрові копії книг, періодики, мемуарів, архівних збірників, історичних видань ХХ ст.	Надає доступ до рідкісних друкованих джерел та сприяє історіографічному аналізу
Google Books (https://books.google.com/)	Оцифровані наукові праці, мемуари, збірники документів, стародруки	Полегшує пошук історіографічних праць і джерельних публікацій з історії революції
HathiTrust Digital Library (https://www.hathitrust.org/)	Академічні книги, архівні видання, періодика, рідкісні історичні тексти	Забезпечує доступ до наукових видань для порівняльного аналізу та вивчення історіографії
Google Scholar (https://scholar.google.com/)	Академічні публікації, дисертації, наукові статті, бібліографічні посилання	Забезпечує оперативний пошук літератури та формування наукової бази дослідження
JSTOR (https://www.jstor.org/action/showBasicSearch)	Наукові статті з історії, архівознавства, цифрової гуманітаристики	Допомагає досліджувати сучасні методологічні підходи до вивчення Української революції
Open Ukrainian Citation Index (OUCI) (https://ouci.dntb.gov.ua)	Наукові статті українських дослідників, бібліографічні зв'язки, цитування	Дозволяє простежити розвиток сучасної української історіографії та наукових дискусій
World History Maps & Timelines (http://geacron.com/home-en/)	Інтерактивні історичні карти, просторові реконструкції подій, зміни кордонів	Дає можливість візуалізувати територіальну динаміку
Time.Graphics / Knight Lab Timeline (https://surl.li/rncnkg)	Інтерактивні цифрові таймлайни історичних подій	Сприяє хронологічній систематизації джерел і візуалізації перебігу Української революції 1917–1921 рр.

Джерело: розроблено автором на основі аналізу вебсайтів цифрових інформаційних ресурсів

Представлена система цифрових інформаційних ресурсів переконливо засвідчує, що сучасне дослідження джерельної бази Української революції 1917–1921 рр. поступово переходить від традиційної архівної моделі до комплексного цифрового середовища історичного пізнання. Йдеться не лише про спрощення доступу до документів, а про глибоку зміну самої методології дослідження, коли історик працює вже не з поодинокими джерелами, а з великими взаємопов'язаними масивами інформації. У таких умовах цифровізація стає не технічним доповненням до класичного джерелознавства, а самостійним інструментом наукового аналізу, що формує нові принципи виявлення, систематизації, верифікації та інтерпретації історичних фактів.

Особливо важливою є зміна самого підходу до архівного документа в умовах цифровізації історичної науки. Якщо раніше дослідницький процес був значно обмежений необхідністю фізичної присутності в архіві, часовими рамками роботи читальних залів і територіальною розпорошеністю фондів, то нині цифрові ресурси відкривають принципово нові можливості для науковців. Завдяки оцифруванню документів та створенню електронних архівів дослідник може одночасно залучати матеріали з різних архівних установ, бібліотек і наукових платформ, що суттєво розширює джерельну базу дослідження [7, с. 8].

Це, відповідно, створює передумови для синхронного аналізу документів різного походження – урядових актів, дипломатичного листування, періодики, мемуаристики, фотодокументів, статистичних звітів, картографічних матеріалів та усноісторичних свідчень. Такий підхід сприяє подоланню фрагментарності історичного знання й дозволяє формувати цілісне бачення складних історичних процесів, зокрема подій Української революції 1917–1921 років. Як підкреслює В. Верстюк, сучасне осмислення цього періоду потребує не лише переоцінки фактологічної бази, а й інтеграції різнотипних джерел, що дає змогу глибше зрозуміти внутрішню динаміку революційних трансформацій [14, с. 5–7].

Використання цифрових архівів оптимізує доступ до історичних джерел, трансформує саму методологію історичних досліджень. Воно сприяє переходу від лінійного, описового викладу подій до багатовимірного аналізу, який враховує різні рівні історичної реальності – політичний, соціальний, культурний та інформаційний. У цьому контексті цифровізація є важливим чинником переосмислення історичного знання та формування нових дослідницьких стратегій.

Важливо, що цифрове середовище сприяє посиленню міждисциплінарного характеру історичного дослідження. Поєднання архівознавства, документознавства, бібліографії, цифрової гуманітаристики, геоінформаційного аналізу та інструментів великих даних формує нову дослідницьку парадигму. Історик уже не лише інтерпретує факт, а й працює як аналітик складних інформаційних систем, використовуючи пошукові алгоритми, мережевий аналіз, цифрове картографування, текстовий майнінг та візуалізацію даних. Такий підхід дає змогу виявляти приховані зв'язки між

подіями, персоналіями, регіональними осередками та політичними процесами, які складно простежити в межах традиційного описового аналізу.

Не менш вагомим є розширення персоніфікованого виміру історії. Цифрові бази даних дозволяють повернути до наукового обігу біографії маловідомих учасників революційних подій, простежити долі репресованих діячів, представників духовенства, місцевих активістів та військових. Це зміщує акцент із виключно політичної історії державних інституцій на соціальну історію людини, повсякденний досвід та локальні виміри національно-визвольної боротьби. Як наслідок, дослідження Української революції набуває повного й гуманізованого характеру, де історичний процес розглядається не лише через державотворчі акти, а й через долі конкретних особистостей.

Суттєво трансформується й робота з історичною періодикою. Оцифрування газет, журналів і публіцистичних видань початку ХХ ст. дозволяє перейти від вибіркового перегляду окремих номерів до системного аналізу великих текстових масивів. Це надає можливості для виявлення провідних політичних дискурсів, змін суспільних настроїв, мовних стратегій, пропагандистських практик та механізмів формування громадської думки. У цьому контексті технології великих даних дають змогу працювати з окремими фактами та з динамікою історичних процесів у широкому часовому та просторовому вимірі.

Окремого значення набуває міжнародний вимір цифрових досліджень. Залучення зарубіжних цифрових архівів дозволяє розглядати Українську революцію 1917–1921 років не ізольовано, а в контексті загальноєвропейських трансформацій після Першої світової війни, розпаду імперій та формування нових національних держав. Такий підхід сприяє подоланню вузьконаціонального трактування подій і розширює можливості компаративного аналізу. Водночас він дозволяє виявити нові документи, що тривалий час залишалися поза увагою української історіографії [15].

Проте, варто зауважити, що цифровізація не усуває потреби в класичній джерелознавчій критиці, а навпаки – посилює її значення. Оцифрований документ не є автоматично достовірним джерелом, оскільки потребує перевірки автентичності, встановлення походження, повноти, контексту створення та репрезентативності. Алгоритми пошуку, системи автоматичного розпізнавання тексту та цифрові інтерфейси також впливають на процес інтерпретації, формуючи певну логіку відбору інформації. З огляду на це, цифрова трансформація методології має базуватися не на заміні традиційного джерелознавства, а на його органічному поєднанні з новітніми технологіями.

Цифрові інформаційні ресурси формують якісно новий рівень дослідження Української революції 1917–1921 рр., де джерельна база розглядається як динамічна система взаємопов'язаних даних. Це дозволяє не лише розширити джерельний корпус, а й переосмислити саму логіку історичного аналізу, зробивши його комплексним, міждисциплінарним і науково виваженим. У цьому полягає сутність цифрової трансформації історичної методології в епоху великих даних. На переконання В. Атаманчука,

інтеграція цифрових технологій і гуманітарних наук увиразнює трансдисциплінарні аспекти наукового мислення, що істотно розширюють межі наукового сприйняття шляхом утворення нових сфер досліджень [3, с. 7].

Розглянута сукупність цифрових платформ і баз даних свідчить, що сучасна історична наука швидко переходить до моделі інтегрованого дослідницького середовища, у якому джерела не лише зберігаються та відтворюються, а й активно аналізуються в цифровому форматі. У цьому контексті принципового значення набуває зміна освітньої та дослідницької парадигми, пов'язаної з формуванням у здобувачів освіти та дослідників навичок роботи з електронними архівами, візуалізаційними інструментами та великими масивами історичних даних. Як слушно зазначає Ю. Дмитров [9], у сучасних умовах глобалізації викладання історії України потребує поєднання традиційного змістового ядра з інноваційними технологічними можливостями, що забезпечують доступ до джерел і сприяють формуванню аналітичного мислення дослідника.

Важливим методологічним підґрунтям для розуміння цих процесів є концепція цифрового джерела як нового типу історичного матеріалу. У цьому аспекті Ю. Святець підкреслює, що цифрові джерела не можуть розглядатися лише як технічна форма зберігання інформації, оскільки вони змінюють самі принципи роботи історика з матеріалом, зокрема способи його критики, інтерпретації та репрезентації [5, с. 51]. Відтак цифрові платформи не просто інструменти доступу до інформації, а повноцінні елементи дослідницької інфраструктури, що визначає нові стандарти історичного пізнання.

Отже, інтеграція цифрових ресурсів у дослідження джерельної бази Української революції 1917–1921 рр. формує якісно новий рівень методологічної організації історичної науки. Вона забезпечує не лише розширення джерельного масиву, а й зміну логіки наукового аналізу – від лінійного опрацювання окремих документів до системного, багатовимірного дослідження історичних процесів у цифровому середовищі. Це, відповідно, створює передумови для глибокого й комплексного осмислення революційної доби в українській історії.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що цифрова трансформація методології вивчення джерельної бази Української революції 1917–1921 рр. є закономірною відповіддю історичної науки на виклики інформаційного суспільства та зростання ролі великих масивів даних у науковому пізнанні. Проаналізовано основні цифрові технології та інструменти, що використовуються у сучасних історичних дослідженнях, зокрема електронні архіви, бази даних, геоінформаційні системи, цифрові карти, засоби мережевого аналізу та платформи візуалізації історичної інформації. Їх застосування значно розширює можливості пошуку, систематизації та опрацювання джерел, дозволяє працювати з великими обсягами інформації, виявляти нові міжджерельні зв'язки та реконструювати складні історичні процеси революційної доби.

Доведено, що цифрові платформи та інструменти візуалізації сприяють не лише накопиченню джерельного матеріалу, а і його глибшому критичному

аналізу та науковій інтерпретації. Використання GIS-технологій, цифрових карт і візуальних моделей дозволяє простежити регіональні особливості перебігу революційних подій, а електронні архіви й бібліографічні бази забезпечують оперативний доступ до раніше малодоступних документів. Водночас встановлено, що цифровізація не усуває потреби в класичній джерелознавчій критиці, а навпаки – посилює її значення, оскільки питання автентичності цифрових копій, репрезентативності джерельної бази та повноти документального масиву потребують особливої наукової перевірки.

Обґрунтовано, що ефективне дослідження Української революції 1917–1921 рр. можливе лише за умови поєднання традиційних методів історичного аналізу з інструментами цифрової гуманітаристики. Цифрові технології варто розглядати не як альтернативу класичному джерелознавству, а як його логічне продовження, що розширює дослідницький інструментарій історика та сприяє формуванню більш комплексного й багатовимірного бачення революційних процесів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні спеціалізованих цифрових баз даних джерел Української революції 1917–1921 рр., створенні інтегрованих електронних карт революційних подій на регіональному рівні, а також у застосуванні методів штучного інтелекту для аналізу великих масивів історичної інформації. Важливим напрямом залишається також удосконалення методології перевірки автентичності цифрових джерел та вироблення єдиних наукових підходів до їх критичної інтерпретації в умовах цифрової трансформації історичної науки.

Література:

1. Баженов О. Л., Глушковецький А. Л., Газін В. В. Методологічні трансформації: інтеграція цифрових джерел у традиційні історичні методики. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. №12(42). С. 587–601. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12\(42\)-587-601](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-587-601)
2. Добко Т., Дуднік О. Українська революція (1917–1921) у бібліографічних показниках : монографія. Київ, 2022. 389 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004383.pdf (дата звернення: 20.04.2026).
3. Атаманчук В. П. Цифрова гуманітаристика в наукових вимірах. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2022. 2(24). С. 3–9. DOI: <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2022-24-01>
4. Папакін Г. «Цифровий поворот» у джерелознавстві: реальність, перспектива чи ілюзія? *Український історичний журнал*. 2021. № 1. С. 153–169. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.01.153>
5. Святець Ю. А. Цифрові джерела в дослідницьких практиках істориків: теоретико-методологічний аспект. *Universum Historiae et Archeologiae*. 2019. Т. 2 (27). Вип. 1. С. 47–68. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fistor/program_5e26d06fbd2ec.pdf (дата звернення: 20.04.2026).
6. Левчук О. Архівні електронні інформаційні ресурси як джерело історичної інформації. *Архіви України*. 2020. № 4. С. 52–70. URL: <https://web.archive.org/web/20210224035922/http://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/download/88/51> (дата звернення: 20.04.2026).

7. Філіпова Л. Я. Цифрові архіви в сучасному суспільстві: термінологічний та змістовний аспект. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 6–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2018_2_3 (дата звернення: 20.04.2026).
8. Гончарук В. А., Дрогомирецька Л. Р., Петрова, Н. О. Викладання історії України через призму сучасних педагогічних технологій. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14557552>
9. Дмитров Ю. Специфіка викладання історії України в умовах глобалізації. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2024. № 50(1). DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.01>
10. Jaillant L. How can we make born-digital and digitised archives more accessible? Identifying obstacles and solutions. *Archives and Museum Informatics*. 2022. Vol. 22. № 3. P. 1–20. URL: https://www.researchgate.net/publication/359449578_How_can_we_make_born-digital_and_digitised_archives_more_accessible_Identifying_obstacles_and_solutions (дата звернення: 10.11.2025).
11. Jaillant L., Aske K., Goudarouli E., Kitcher N. Introduction: challenges and prospects of born-digital and digitized archives in the digital humanities. *Archival Science*. 2022. Vol. 22. № 3. P. 285–291. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10502-022-09396-1> (дата звернення: 20.04.2026).
12. Zaagsma G. Digital History and the Politics of Digitization. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2023. Vol. 38. № 2. P. 830–851. DOI: <https://doi.org/10.1093/llc/fqac050>
13. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи: наукова доповідь загальним зборам НАПН України, 18–19 листопада 2022 р. / В. Г. Кремень та ін. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. №4 (2). С. 1–49. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>.
14. Верстюк В. Російсько-українські війни 1917–1921 років: теперішнє в минулому. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* 2022. Вип. 17. С. 5–49. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Pviu_2022_17_3 (дата звернення: 20.04.2026).
15. OHA Principles and Best Practices. *Oral History Association: вебсайт*. 2018. URL: <https://oralhistory.org/principles-and-best-practices-revised-2018/> (дата звернення: 24.04.2026).

References:

1. Bazhenov, O. L., Hlushkovetskyi, A. L., & Hazin, V. V. (2025). Metodolohichni transformatsii: intehratsiia tsyfrovyykh dzherel u tradytsiini istorychni metodyky [Methodological transformations: Integration of digital sources into traditional historical methods]. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi – Current Issues in Modern Science*, 12(42), 587–601. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12\(42\)-587-601](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-587-601) [in Ukrainian].
2. Dobko, T., & Dudnik, O. (2022). *Ukrainska revoliutsiia (1917–1921) u bibliografichnykh pokazhchyykakh* [The Ukrainian Revolution (1917–1921) in bibliographic indexes]. Kyiv. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004383.pdf [in Ukrainian].
3. Atamanchuk, V. P. (2022). Tsyfrova humanitarystyka v naukovykh vymirakh [Digital humanities in scientific dimensions]. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk Ukrainy – Scientific Notes of the Junior Academy of Sciences of Ukraine*, 2(24), 3–9. <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2022-24-01> [in Ukrainian].
4. Papakin, H. (2021). Tsyfrovyi povorot u dzhereloznavstvi: realnist, perspektyva chy iliuziia? [Digital turn in source studies: Reality, perspective or illusion?]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1, 153–169. <https://doi.org/10.15407/uhj2021.01.153> [in Ukrainian].
5. Sviatets, Yu. A. (2019). Tsyfrovi dzherela v doslidnytskykh praktykakh istorykiv: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Digital sources in historians' research practices: Theoretical

and methodological aspect]. *Universum Historiae et Archeologiae*, 2(27), 47–68. Retrieved from https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fistor/program_5e26d06fbd2ec.pdf [in Ukrainian].

6. Levchuk, O. (2020). Arkhivni elektronni informatsiini resursy yak dzherelo istorichnoi informatsii [Archival electronic information resources as a source of historical information]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 4, 52–70. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20210224035922/http://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/download/88/51> [in Ukrainian].

7. Filipova, L. Ya. (2018). Tsyfrovi arkhivy v suchasnomu suspilstvi: terminolohichniy ta zmistovnyi aspekt [Digital archives in modern society: Terminological and substantive aspect]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 6–11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2018_2_3 [in Ukrainian].

8. Honcharuk, V. A., Drohomiretska, L. R., & Petrova, N. O. (2024). Vykladannia istorii Ukrainy cherez pryzmu suchasnykh pedahohichnykh tekhnolohii [Teaching Ukrainian history through modern pedagogical technologies]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 13. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14557552> [in Ukrainian].

9. Dmytrov, Yu. (2024). Spetsyfika vykladannia istorii Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Specifics of teaching Ukrainian history in the context of globalization]. *Visnyk Kyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohii – Bulletin of the Kyiv Institute of Business and Technology*, 50(1). <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.01> [in Ukrainian].

10. Jaillant, L. (2022). How can we make born-digital and digitised archives more accessible? Identifying obstacles and solutions. *Archives and Museum Informatics*, 22(3), 1–20. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/359449578> How can we make born-digital and digitised archives more accessible Identifying obstacles and solutions

11. Jaillant, L., Aske, K., Goudarouli, E., & Kitcher, N. (2022). Introduction: Challenges and prospects of born-digital and digitized archives in the digital humanities. *Archival Science*, 22(3), 285–291. <https://doi.org/10.1007/s10502-022-09396-1>

12. Zaagsma, G. (2023). Digital history and the politics of digitization. *Digital Scholarship in the Humanities*, 38(2), 830–851. <https://doi.org/10.1093/lc/fqac050>

13. Kremen, V. H., Bykov, V. Iu., Liashenko, O. I., Lytvynova, S. H., Luhovyi, V. ., ... & O. Topuzov (2022). Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy [Scientific and methodological support of digitalization of education in Ukraine: State, problems, prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 4(2), 1–49. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223> [in Ukrainian].

14. Verstiuk, V. (2022). Rosiisko-ukrainski viiny 1917–1921 rokiv: teperishnie v mynulomu [Russian-Ukrainian wars of 1917–1921: The present in the past]. *Problemy vuvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. – Problems of Studying the History of the Ukrainian Revolution 1917–1921*, 17, 5–49. Retrieved from http://resource.history.org.ua/publ/Pviu_2022_17_3 [in Ukrainian].

15. Oral History Association. (2018). *OHA principles and best practices*. Retrieved from <https://oralhistory.org/principles-and-best-practices-revised-2018/>